

KOOL JA SELLE ÜMBRUS

Eesti Noorte Loodusmaja on mitme aasta-kümne jooksul tegelnud kooliaedades tehtava töö juhendamise ning ka kooliümb-ruste ülevaatuste ja konkursside korralda-misega. Sellega seoses olen külastanud õige paljusid Eestimaa kooliaedu ja näinud nii mõndagi.

Meelde on jäänud septembripäikeses särav daaliapenaar metsade taga asuva Nõva põhikooli ees. Toreda haljastuse, pursk-kacvu ja skulptuuridega Aste põhikool Saaremaal, kauni veesilma ja kiviktaimlaga Tornimäe kool. Põnevad talveaiad on Viimsis ja Võhmas. Samas teeb nukraks paljude linnakoolide ukseesine, kus pole ühtegi lille. Või kui trepi kõrval kasvabki mõni põõsas, on see räsitud ja armetu ning oleks parem, kui seda seal polekski.

Tegelikult on meil küllalt palju ka ilusaid kooliümbrusi, kus haljasalade ja aia kujundus ning korrashoid võiks olla ees-kujuks teistele koolidele või koduaedadele. Parimate koolide näitena nimetagem siinkohal vaid Abja, Alatskivi, Karksi-Nuia, Kullamaa, Märjamaa, Põltsamaa, Räpina, Vändra, Türi, Aste, Parksepa, Rannu ja Nõva kooli. Nendega võrdväärseid on teisiigi.

KOOLIÜMBRUSE HALJASTAMISSE TULEB SUHTUDA TÖSISELT

Linnakoolid võiksid senisest rohkem paigutada kooli peaukse kõrvale erinevate taimedega lillekaste või keraamilisi vaase, et ilmetada suuri tehiskattega platse ja koolihoone fassaadiesist. Mõne Lasnamäe kooli juures Tallinnas on nad kenasti olemas. Lillekastidesse ja vaasidesse võib istutada nii ühe- kui ka kaheaastasi lilli (aedkannike, mugulbegoonia, petuunia, mungalill, lobeelia, peiulill, leeksalvei jt.) ning püsikuid (pelargoon, priimula). Talveks võib neisse istutada mägimändi, kuuske jt. noori okaspuid või panna lihtsalt männi- või kadakaoksi. Kuuseoksad selleks ei sobi, need pudenevad kiiresti.

Kooli juurde võiks istutada rohkem okaspuid, et oleks rohelist ka talvekuudel, näiteks kodumaiseid kadakaid, jugapuid, erinevaid kuuse vorme, nulge, mägimände, elupuid jne. Huvitav "maailmajagude" dendropark on Põltsamaa koolil, rajatud juba 1923. aastal. Liigirikkaid parke on rajatud Abja, Vigala, Häädemeeste ja Kurenurme kooli juurde.

Järgnevalt toon näiteks mõned okas-

puude kääbuskasvulised sordid, mida võib haljastamisel kasutada. Hariliku kuuse (*Picea abies*) madalakasvulistest koonus-jatest ja kerajatest sortidest sobivad 'Max-wellii', madalkerajas 'Minutifolia', tiheda laia koonusja kuhikja võraga kääbusvorm jt. Mägimänni alamliik, nn. kääbus-mägimänd (*Pinus mugo* ssp. *pumilio*) on madal kerajas põõsas. Tema oksad on väga lühikesed ja kasvavad tihedalt. Neid võib istutada nii tihedate rühmadena kui ka üksiktaimedena. Hariliku kadaka (*Juniperus communis*) sort 'Hibernica', sün. 'Stricta', mis on tuntud ka iiri kadaka nime all, on kitsaskoonusja või sammasja, väga tiheda võraga 3—5 m kõrgune puu või põõsas. Tema teravatipulised okkad on mõlemalt küljelt sinakasrohelised. Hariliku kadaka sort 'Prostrata' on madal, lamav, rohkesti harunev roomav taim, moodustab tiheda 1,3—2 m laiuse ja 0,2—0,3 m kõrguse põõsa.

Lehtpõõsastest tuleks valida liike, mis püüavad pilku kevadel ja sügisel, et neid näeksid ka koolis käivad õpilased. Need on varased õitsejad, nagu forsüütia, mandlipuu, sireli erinevad sordid ning sügisel ilusate väljapaistvate viljadega põõsad, näiteks

kurdlehine kibuvits, viirpuu, harilik ja thunbergi kukerpuu, kikkapuu, lumimari, tuhkpuu jt.

Suurte teede ääres paiknevad koolid peaksid end kaitsma müra ja heitgaaside eest, sest autode arv suureneb kiiresti. Selleks tuleks teepoolsesse külge rajada hekk. Hekk võib olla ka kahekordne, näiteks väljaspool kuused ja seespool lehtpõõsad.

KOOL VAJAB AEDA

Viimasel ajal on palju arutletud ja vaieldud, kas kool ikka vajab aeda või mitte? Kahjuks on palju kooliaedu likvideeritud, nad on jäänud juurdeehitustele ette või on kool lihtsalt aiast loobunud.

Kui 1985. a. võttis kooliaedade konkursist osa 425 kooli, siis konkursist "Tootsi peenar 95" osales vaid 57 kooli. Muidugi ei väljenda see kooliaedade nii suurt vähenemist, vaid ka konkursist osavõtu passiivsust ja teistsugust konkursi suunist. Meeldiv oli Tootsi peenra konkursi tulemustest teada saada, et on rajatud ka uusi kooliaedu, nagu Avinurme, Juurikuru, Voore ja Uhtna.

Aia rajamise otsustab muidugi kool ise ja valib, kas kasvatada seal lilli, juurvilja, ravimtaimi, maitsetaimi või rajada hoopis puukool.

Mis peab ühes kooliaias olema? Kindlasti algklasside osakond. Juba algklassides on vaja lastele selgeks õpetada kaevamine, rehitsemine, külviridade määrimine, istutamine, harvendamine ja paljud muud töövõtted. Algklasside õpilased kasvatavad lilli ja köögivilju vastavalt loodusõpetuse programmile.

Ühegi kooli juurest ei tohiks puududa õiteilu, mida pakuvad ühe- või mitmeaastased lilled.

Soovitan võimaluse korral kasvatada suurel pinnal üheaastasi lilli, et oleks alati võtta lõikeõisi klasside kaunistamiseks, lillenäituste tegemiseks, kinkimiseks. Seejuures võiks eelistada vähetuntud liike, et need õpilaste kaudu leviks ka koduaedade kaunistamiseks. Kui kasvuhoonet pole, saab kasvatada otse peenrale külvatavaid lilli, nagu mungalill, nägus sametlill, aedress, suveadoonis, kosmos, kalifornia läänemagun, sarikibeeris, lehterlill, vihka ennustav kuldilill, päikesetiib, saialill jne.

Loodusõpetuses ja botaanikakursuses õpitakse väga palju uusi mõisteid. Morfoloogia- või süstemaatikamõistete omandamine peaks tuginema kaemusele mingist kindlast objektist. Juba sellepärast peaks iga kooli juures olema üks liigirikas püsilillepeenar. Suured püsilillide kollektsioonid on Abja, Märjamaa, Puiatu, Simuna, Vändra ja mitmetel teistel koolidel.

Kui on olemas juba korralik kollektsiooniosakond, tekib vajadus ka paljundusosakonna järele. Selles saab õpetada taimede paljundusvõtteid. Okaspuude paljundusosakond on Viluste koolil, ilupuid ja põõsaid paljundatakse Pootsi koolis jm. Mitmeid leinavorme kasvatatakse bio- loogiaõpetaja juhendamisel Metsapoolle

Vaade Vändra Gümnaasiumi kooliaiale. Esiplaanil on suvelillede osakond ja püsilillepeenar. Tagaplaanil on näha kapsa- ja porgandipõld. J. Koppeli foto

Sajandi alguses rajatud Viru-Jaagupi põhikooli haljastus on kooskõlas ümbritseva. A. Pohla foto

põhikoolis.

Kooliaia üheks oluliseks ülesandeks on uute kultuuride tutvustamine, olgu need haruldased või vähelevinud lilled, ilupuud ja -põõsad või köögiviljad. Nende propageerimine kooliaias, näitustel ja viljade degusteerimine on vajalik kas või tervisliku toitumise seisukohalt. Kooliaias võib kasvatada näiteks patissone, kabišokke, nui-, roos- ja spargelkapsast, porrulauku, dekoratiivkõrvitsat, artišokki, paprikat. Siin on hea näide Vändra Gümnaasiumi aiast, kus need kultuurid on kõik juba olemas. Suur ravimtaimede kollektsioon on Aluvere põhikoolil, maitsetaimi kasvatatakse Parksepa, Koonga ja Vändra koolis. Harmi põhikooli aias on palju vähem levinud lilleliike. Kiltsi põhikoolil on looduskaitsealuste taimede osakond, seal katsetatakse omajuursete rooside ja gladiolissortidega.

Hea oleks, kui paljude koolide juures

kasutult seisvad kasvuhooned ära remonditaks. Siis on võimalik istikuid ette kasvatada nii kooliaia kui külarahva jaoks. Varakevadel aga võiks seal kasvatada sibulapealseid, salatit ja redist kooli söökla tarbeks. See on ajal, kui õpilasi-õpetajaid vaevab kevadväsimus. Ja kindlasti tulevad õpilastele kasuks ka niisugused oskused, nagu külvikastide täitmine, seemnete külvamine, tõusmete hooldamine ja pikeerimine.

Käes on jällegi kevad, ilusaim aasta-aeg, aeg, mil igaüks oma koduümbrust korrastab ja kaunistab. Õpilased peaksid koolist teadmiste kõrval ellu kaasa saama oma koduümbruse korrashoiu vajaduse. On ju kool nende ühine kodu. Soovin kõigile jõudu tööle!

MALLE LUIGE,

Eesti noorte huvikeskuse Telo loodusmaja metoodik